

O KATOLIČKOJ OBNOVI I OBRAZOVANJU NA PROSTORIMA SENJSKE, MODRUŠKE I ZAGREBAČKE BISKUPIJE U 17. STOLJEĆU

ON CATHOLIC RESTORATION AND EDUCATION IN TERRITORIES OF SENJ, MODRUŠ AND ZAGREB DIOCESE IN THE SEVENTEENTH CENTURY

Mr. sc. Hrvoje Petrić

Zavod za hrvatsku povijest

Filozofski fakultet

Sveučilište u Zagrebu

Ivana Lučića 3, HR- 10000 Zagreb

Republika Hrvatska

h.petric@inet.hr

Primljeno / Received: 18. 10. 2005.

Prihvaćeno / Accepted: 20. 11. 2005.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC 34 (497.5)

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

SAŽETAK

Pod katoličkom obnovom u ovom slučaju podrazumijevam široko shvaćeni proces oporavka katoličke crkve. Kriza katoličke crkve se počela rješavati Tridentskim saborom (1545.-1563.). U ovom radu je sažeto predstavljena obrada katoličke obnove i njezine veze s obrazovanjem na prostoru od Jadrana do rijeka Mure i Drave odnosno Senjsku, Modrušku i Zagrebačku biskupiju i to onaj dio koji su činili "ostaci ostataka" Hrvatsko-slavonskog kraljevstva početkom 17. stoljeća. Odredbe Tridentskog sabora su se na prostoru triju krajišta počele provoditi u praksu katoličke crkve većinom tek u 17. stoljeću. Osobitu važnost u procesu katoličke obnove igralo je obrazovanje, što je naglašeno u radu. Krajem 16. stoljeća, a do sredine 17. stoljeća u većini župa su osnovane župne pučke škole iz kojih su dijelom novačeni kandidati za buduće svećenike. Temeljni cilj ovih škola je bio širenje katoličkog katekizma među pukom. U 17. stoljeću je katolička crkva počela intenzivno organizirati srednje školstvo usmjerno obrazovanju svećeničkog podmlatka. Na prostoru hrvatskih zemalja isusovci su imali važnu ulogu u razvitku obrazovanja. Oni su na prostore hrvatskih zemalja došli kao propovjednici i nosioci katoličke obnove, a njihovi samostani su postali žarišta intelektualnog, kulturnog i religioznog života. Početkom 17. stoljeća glavna uporišta isusovaca važna za Zagrebačku, Senjsku i Modrušku županiju bila u Zagrebu, Varaždimu i Rijeci. Za školovanje svećenika je početkom 17. stoljeća od najveće važnosti bilo sveučilište u Grazu, no važnost su imala i druga europska sveučilišta. Moguće je zaključiti da su početkom 17. stoljeća procesi katoličke obnove i jačanja obrazovanja bili međusobno povezani.

Ključne riječi: katolička obnova, povijest obrazovanja, 17. stoljeće, katolička crkva, vjerska povijest, rani novi vijek, hrvatska povijest

Key words: Catholic restoration, history of education, 17th century, Catholic Church, religious history, early modern history, Croatian history

Katolička obnova tijekom 17. stoljeća na širem prostoru mletačkih, osmanskih i habsburških krajišta (Triplex Confinium¹) do sada nije bila obrađena kao cjelina.² Katolička crkva se, kao što je opće poznato, u 16. stoljeću našla u kriznom razdoblju što je imalo utjecaj na hrvatske zemlje.³ Dio krize je bio vidljiv pojavom reformacije odnosno protestantizma koja se proširila hrvatskim zemljama još u prvoj polovici 16. stoljeća.⁴ Pod katoličkom obnovom u ovom slučaju podrazumijevam široko shvaćeni proces oporavka katoličke crkve. Kriza katoličke crkve se počela rješavati Tridentskim saborom (1545.-1563.).⁵ U ovom radu cilj mi je obraditi katoličku obnovu prostora od Jadrana do rijeka Mure i Drave odnosno Senjsku, Modrušku i Zagrebačku biskupiju i to onaj dio koji su činili "ostaci ostataka" Hrvatsko-slavonskog kraljevstva početkom 17. stoljeća.

Odredbe Tridentskog sabora su se na prostoru triju krajišta počele provoditi u praksu katoličke crkve većinom tek u 17. stoljeću. U prilog provođenu odredbi Tridentskog sabora išla je odluka kralja Rudolfa od 1. svibnja 1604. Kralj je potvrdivši 21 članak Ugarskog sabora, dodao 22. članak kojom je katolička vjera proglašena kao jedinom dozvoljenom. Taj je članak naišao na otpor u Ugarskoj.⁶ Hrvatsko-slavonski sabor se na zasjedanju 5. srpnja 1604. zahvalio kralju što brani katoličku vjeru i jednoglasno zaključio "da se imaju istjerati svi krivovjerci, a naročito propovjednice koji su izgnani iz Štajerske, a borave na imanjima u Ozlju."⁷ Kralj Rudolf je u Pragu 16. siječnja 1608. potvrdio deset zaključaka Hrvatsko-slavonskog sabora od 5. srpnja 1604. među kojima je bio i onaj kojim je praktički bilo određeno da je katolička vjera postala jedina dozvoljena u Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu.⁸ To je na zasjedanju 25. veljače 1608. proglasio Hrvatsko-slavonski sabor i ta se odredba mogla primjenjivati u praksi.⁹ Na zasjedanju Hrvatsko-slavonskog sabora od 27. veljače 1609. donesena je odluka kojom su potvrđeni svi raniji zaključci koji su zabranjivali širenje protestantizma i prošireni odlukom da ukoliko na prostor Hrvatsko-slavonskog kraljevstva "dođe kakav protestantski propovjednik, svatko ga smije uhvatiti i predati u ruke bana ili biskupa, smije ga i ubiti ako ga ne bi mogao uhvatiti..."¹⁰

Prema Tadiji Smičiklasu ban Tomo Erdődy (hrvatsko-slavonski ban, prvi put 1584.-1595. - drugi puta 1608.-1613.) je zaprijetio Mađarima riječima: "Ovim mačem izkorieniti ćemo tu kugu, ako stupi na vrata naša; još imademo tri rieke, Savu, Dravu i Kupu, jednu ćemo dati piti novim gostom - i volim s cilim kraljevstvom odtrgnut se od krune ugarske, nego li da pod mojom vladom bude ta kuga u našoj zemlji."¹¹ Ovaj stav bana dovoljno ilustrira netoleranciju hrvatskih vlasti prema protestantima.

¹ O pojmu i projektu "Triplex Confinium" i istraživanjima habsburških, osmanskih i mletačkih krajišta usp. Roksandić 1998.; Roksandić 2003.; Triplex Confinium 1998.; Triplex Confinium 2000.; Triplex Confinium 2003. O etnokonfesionalnim promjenama usp. Roksandić, 2004.

² Važniji pregledi razvitka katoličke crkve su za razdoblje 17. stoljeće nepotpuni, usp. Draganović-Buturac 1944., 57-64; Buturac-Ivandija 1973., 94-98, 174-177; Šanjek 1991., 259-275.; Kolarić, 1998., 50.

³ Krčelić, 1994.; Rattkay, 2001.

⁴ Adamček, 1985.

⁵ Jedan od pokazatelja katoličke obnove mogu biti i konstitucije zagrebačke sinode iz 1602. godine. Usp. Ruspini, 1918., 47-55.

⁶ Klaić, 1988., 567.

⁷ HSS, 4, 449-450.; Klaić, 1988., 568.

⁸ HSS, 4, 496.

⁹ HSS, 4, 501-503.

¹⁰ HSS, 5, 12.

¹¹ Smičiklas, 1879., 110.

U vrijeme senjskog biskupa Ivana Krstitelja Agatića (1617.-1640.)¹² Modruška ili Krbavska¹³ i Senjska biskupija su se našle pod jedinstvenom upravom. Početkom 17. stoljeća Modruška biskupija se sastojala uglavnom od vinodolskog dekanata (od Trsata do Ledenica), a preko planina Velike i Male Kapele se pastoralno djelovanje odvijalo izvan biskupske kontrole.¹⁴ U izvješću biskupa Hijacinta Dimitrija¹⁵ iz 1684. spominju se 23 župe.¹⁶ Nešto manje od pola župa je bilo u Vinodolu, a nešto više od polovice izvan njega. Moguće je pretpostaviti da su te župe Modruške biskupije većim dijelom postojale i u prvoj polovici 17. stoljeća. U izvještaju biskupa Markantuna de Dominisa¹⁷ iz 1602. spominje se samo jedna župa (Senj¹⁸) na prostoru cijele Senjske biskupije¹⁹, a u izvješću biskupa Vincentiusa Martene iz 1615. spominju se župe u Senju²⁰, Brinju²¹ i Otočcu²², a u kasnije se spominju župe u Brlogu i Sv. Jurju.²³ U izvješćima iz 1602. i 1615. ne spominje se ukupni broj župa u Modruškoj biskupiji. Iz izvješća biskupa Hijacinta Dimitrija moguće je zaključiti da su Senjska i Modruška biskupija 1685. zajedno imale 28 župa. Moguće je sa dosta sigurnosti pretpostaviti da se broj župa u Modruškoj biskupiji kretao oko brojke 23, dok je na prostoru Senjske biskupije vidljiva postupna i relativno spora katolička obnova u kontinuitetu od 1602. do 1685. godine.

Nespominjanje starih srednjovjekovnih župa u Brinju²⁴ i Otočcu u izvješću iz 1602. može se protumačiti kratkim diskontinuitetom ili možda te godine nisu bile popunjene svećenikom. U svakom slučaju njihovo nespominjanje jedan je od pokazatelja kriznog stanja u kojem se nalazila katolička crkva u prvim godinama 17. stoljeća.

Između početka Bečkog rata 1683. i zaključenja Svištovskog mira 1791. su ponovno uspostavljene srednjovjekovne granice Senjske i Modruške biskupije. One su bile djelomično proširene jer Ninska i Zagrebačka biskupija nisu uspjele zaživjeti u svojim srednjovjekovnim granicama, a srednjovjekovna Kninska biskupija nije bila obnovljena. Pod upravu biskupa u Senju je 1691. bila privremeno²⁵ stavljena cijela Lika (a tek je 1752. uprava postala stalna). Prostor južno od današnjeg Ličkog Osika na jug je prije pripadao srednjovjekovnoj Ninskoj biskupiji, a Lapački teritorij u srednjovjekovnu Kninsku biskupiju. Također je dio Zagrebačke biskupije sjeverno od Slunja kao i kod Generalskog Stola postupno bio pripojen Modruškoj biskupiji.²⁶

¹² Sladović, 1856., 107-108; HBL 2, 1983., 30.

¹³ Krbavska biskupija, 1988.

¹⁴ Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 33-34.

¹⁵ Sladović, 1856., 112-113; HBL 3, 1993., 384.

¹⁶ Relationes et limina, 1933., 362-364; Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 131-134.

¹⁷ HBL 3, 1993a., 494-497.

¹⁸ Senj je tada bio važno krajiško središte. Usp. Roksandić, 1982.; Kaser 1986.-1997; Kaser 1997.; Bracewell, 1997.; Lazanin - Štefanec, 2000.; Holjevac 2000.

¹⁹ Relationes et limina, 1933., 353-356; Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 117-118.

²⁰ Opći podaci o Senju u EHPK, 577.

²¹ O župi Brinje usp. Horvat 1941., 7-18., 1995., 110-115.; Bogović, 1989., 5.

²² O župi Otočac usp. Rajković, 1997., 47-83. O župama u brinjskom i otočkom kraju usp. Bogović, 1989a, 5.

²³ Relationes et limina, 1933., 356-361; Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 125.

²⁴ O Brinju usp. Holjevac, 2004., 17-25.

²⁵ Nakon što su Lika i Krbava došle pod habsburšku vlast 1689., naslovni krbavski biskup, zagrebački kanonik Stjepan Dojčić je htio postati rezidencijalnim biskupom Krbavske biskupije. U to je vrijeme izbljedila spoznaja da je Modruška biskupija bila istovjetna Krbavskoj. Ona je do 1460. imala sjedište u Krbavi, a kada je te godine njeno sjedište preneseno u Moduš od tada se nazivala Modruška biskupija. Službeni postupak koji je utvrdio da se radi o jednoj biskupiji bio je uspješno okončan 1702. godine. Sladović, 1856., 42-44.; Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 35.

²⁶ Bogović, 1995. 284-287; Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 34.

Prema izvješću Sebastijana Glavinića²⁷ iz 1695. u Senjskoj se biskupiji Brlog više nije spominjao kao župa. Kako se Brlog kao župa spominje u izvješću Bendikta Bedekovića iz 1708. godine²⁸, moguće je da je postojao u kontinuitetu, ali možda 1695. privremeno nije imala župnika. U Modruškoj biskupiji se 1695. ne spominju Bosiljevo (ušlo je u sastav Zagrebačke biskupije), Zagon i Fužine. Uz to se spominju četiri nove župe (Krmpote, Delnice, Grižane i Lešće). Ukoliko podatke iz Glavinićeva izvješća uzmemo kao točne možemo zaključiti da je Senjska biskupija 1695. imala 4, a Modruška 23 župe, obje biskupije zajedno 27 župa, jednu manje nego 1685. ako se prihvati da Brlog 1695. nije bio župa. Prema Bedekovićevu izvješću iz 1708. obje su biskupije zajedno imale 32 župe (Senjska 8, a Modruška 24 župe).²⁹ Prema izvješću biskupa Ivana Antuna Benzoniya iz 1741. vidljivo je da je na prostorima Senjske i Modruške biskupije te Ličke županije³⁰, koja je još krajem 17. stoljeća, kako je prije spomenuto, dana na upravu senjskom biskupu, djelovalo 45 župa (u Senjskoj biskupiji 9, u Modruškoj biskupiji 25 i u Ličkoj županiji 11 župa).³¹

U Senju je djelovao i kaptol³² koji je trebao imati 12 kanonika³³, ali je zbog nedostatka kanoničkih nadarbina bio popunjen samo dio kanoničkim mjestima - npr. 1602. - šest, a 1615. - osam, što očito pokazuje vrlo sporu katoličku obnovu. U izvješću senjskog biskupa piše da su nadarbine svih kanonika tolike da bi se iz njih jedva mogao nahraniti jedan svećenik. Uzrok te neimaštine je bio u tome što je Senj izgubio obradivo područje "pa biskupija seže zapravo samo do gradskih zidina".³⁴

Zagrebačka biskupija je prema zapisnicima sinoda iz 1574. imala 206 župa³⁵, dok izvještaj biskupa Šimuna Bratulića iz 1607. govori da je cijela biskupija imala oko 60 župa.³⁶ Smanjenje broja župa pokazuje da se Zagrebačka biskupija nalazila u krizi iako ima i drugih mišljenja.³⁷ Kriza katoličke crkve na početku 17. stoljeća može se vidjeti i na slovenskom prostoru.³⁸ Izlazak iz krize i pojačana katolička obnova se vidi iz podatka da je do 1634. godine broj župa povećan na preko 200,³⁹ odnosno da je u najmanju ruku, vraćen na stanje iz 1574. godine. U broju od preko 200 župa se očito ne radi o župama koje su bile aktivne, a vjerojatno su im bile pribrojene i one koje su se nalazile pod osmanskom vlašću odnosno one koje su funkcionirale pod upravom franjevacu u Slavoniji. Prema zapisnicima kanonskih pohoda moguće je vidjeti da je broj aktivnih

²⁷ Sladović, 1856., 113-114.

²⁸ Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 157-166.

²⁹ Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 138-154, 157-166. O župi u Smiljanu usp. Tomljenović, 2003., 111-112.

³⁰ O Lici i Krbavi krajem 17. i početkom 18. stoljeća usp. Lopašić, 1888.; Pavičić, 1962.; Grandits - Kaser 1998.; Gruber, 1998.; Gruber, 2000.; Faber, 2000.; Roksandić, 2003., 73-114; Kaser - Grandits - Gruber, 2003.

³¹ Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 179-208. Pet godina kasnije, 1746. spominje se prvi puta svećenik u Gospiću, središtu tada ustrojene Ličke pukovnije. Holjevac, 2002., 24.

³² Gulín, 1988., 91-98; Bogović, 1990., 80-82.

³³ Više o senjskom kaptolu u: Sladović, 1856, 167-208.

³⁴ Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 117, 126-128.

³⁵ Tkalčić, 1884., 117-129. U ovoj je biskupiji primjerice 1501. djelovalo 818 svećenika. Usp. Razum, 2003., 291.

³⁶ Matanić, 1975, 120.

³⁷ Metod Hrg je mišljenja da broj župa Zagrebačke biskupije nije točno zapisan te da se izvjestitelj o broju župa "dobrano zabunio". Zagrebačka biskupija je prema Hrgu trebala imati najmanje 150 župa 1607. godine, što je možda u teoriji bili točno, ali najvjerojatnije ne u praksi. Hrg, 1978, 66. Moje je mišljenje da je izvješće biskupa iz 1607. vjerojatno bliže stvarnom stanju na terenu. Ukoliko je i umanjeno ipak pokazuje relativno kratko, ali jasno vidljivo razdoblje krize katoličke crkve na prostoru Zagrebačke biskupije što je u skladu s podacima o stanju u Senjskoj odnosno Modruškoj biskupiji u istom razdoblju. Čak ako bi i prihvatili Hrgovu procjenu o broju župa, ona bi bila samo znatno ublaženi pokazatelj spomenute krize katoličke crkve.

³⁸ Benedik 1991., 131-147.

³⁹ Matanić, 1975., 121-122.

župa bio znatno manji. Zato ću pokušati rekonstruirati broj aktivnih župa koje su se nalazile na prostoru Slavonske i Hrvatske krajine te na prostorima Križevačke, Zagrebačke, Varaždinske i Zaladske županije. Zagrebačka biskupija je na spomenutim prostorima oko 1640. imala 131 župu,⁴⁰ oko 1670. - 175 župa,⁴¹ (napominjem da je na biskupijskoj sinodi Zagrebačke biskupije 1669. nazočilo 187 svećenika⁴²) a oko 1700. - 187 župa.⁴³ Uspostavom jurisdikcije Zagrebačke biskupije na priključenim područjima pod vlast Habsburgovaca broj aktivnih župa oko 1730. raste na broj od 246 župa⁴⁴.

Kako je najveći dio novih župa osnivan (odnosno u najvećem broju slučajeva obnavljan) na prostoru Vojne krajine, moguće je pretpostaviti da je učvršćivanje vojnokrajiskog ustroja imalo veze s katoličkom obnovom.

U Zagrebu su 1607. godine djelovala dva kaptola:⁴⁵ Zagrebački sa 32 i Čazmanski sa 12 kanonika koji su ujedno bili prebendari (jedan je bio prepošt). Godine 1634. porastao je broj kanonika. Zagrebački kaptol je imao 31 kanonika, a jedan od njih je bio kanonik prepošt Čazmanskog kaptola. U Zagrebu je djelovalo 12 prebendara, od kojih je 9 bilo ujedno kanonicima Čazmanskog kaptola.⁴⁶

U Senjskoj i Modruškoj biskupiji se dio svećenika školovao po privatnim školama. Svećenici koji su završili te škole nazivani su "glagoljaši". Postojanje "glagoljaša" svjedoči o toleranciji na prostoru ovih biskupija. Pojam "glagoljaš" u ranom novom vijeku je počeo dobivati značenje svećenika bez javno priznate škole. Oni svećenici koji su završili javne škole nazivani su po službenoj školi koju su završili: retori, filozofi, moralisti, teolozi itd. Školovanje dijela svećeničkih kadrova u novom vijeku obavljali su i iskusni svećenici, poglavito senjski kanonici. Nakon osnutka Kongregacije za širenje vjere ili Propagande 1622. godine te otvaranja isusovačkih i drugih zavoda, neki su kandidati imali priliku završiti studij filozofije i teologije na izvanbiskupijskim učilištima. Od 1725. u Senju je djelovala pavlinska gimnazija, koja je omogućila kvalitetnije temeljno obrazovanje dijela svećenstva s prostora Senjske i Modruške biskupije.⁴⁷

Prema izvješću iz 1602. na prostoru Senjske i Modruške biskupije bogoslužje se obavljalo na "ilirskom" jeziku ("in lingua Illyrica").⁴⁸ Povlastica uporabe "ilirskog" jezika i glagoljaštva u

⁴⁰ U Komarničkom arhidakonu je oko 1641. djelovalo 9 aktivnih župa, arhidakonu Čazmi - 1, Zagorju (1639.) - 16, Gori (1639.) - 4, Kalniku (1641.) - 23, Vrbovcu (1639.) - 5, Varaždinu (1638.) - 12, Bekšinu (1640-41.) - 14 i Katedralnom arhidakonu 47 župa. Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije, Prot. 3/III; 4/IV; 5/V; 6/VI.

⁴¹ U arhidakonu Gori (1669.) je bilo 5 aktivnih župa, Zagorju (1676.) - 18, Katedralnom arhidakonu (1668.-1669.) - 43, Bekšinu (1669.) - 20, Komarnici (1671.-1672.) - 15, Čazmi (1674.) - 7, Gorici (1668.) - 22, Kalniku (oko 1670.) - 27, Vrbovcu (oko 1670.) - 5 i arhidakonu Varaždin (1671.) - 13 župa. Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije, Prot. 4/IV; 5/V; 7/VII; 10/I; 20/II; 45/I; 118/I; 152/I i 160/I.

⁴² Razum, 2004., 21.

⁴³ U arhidakonu Gora (1700.) je bilo 9 aktivnih župa, Zagorju (oko 1700.) - 19, Katedralnom arhidakonu (oko 1700.) - 46, Bekšinu (1699.) - 24, Komarnici (1700.) - 15, Čazmi (1700.) - 7, Gorici (1692.) - 22, Kalniku (1704.) - 27, Vrbovcu (1700.) - 5, Varaždinu (1698.) - 13 župa. Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije, Prot. 11/ II; 21/III; 48/IV; 72/III; 91/III; 105/I; 119/II; 130/I; 154/III; 166/VII.

⁴⁴ U arhidakonu Gora (1729.) je bilo 13 aktivnih župa, Zagorju (1732.) - 20, Gušču i Svetačju (1730.) - 31, Katedralnom arhidakonu (oko 1730.) - 47, Bekšinu (oko 1730.) - 30, Komarnici (1733.) - 17, Čazmi (1729.) - 14, Dubici (1736.) - 3, Gorici (1735.) - 21, Kalniku (1729.) - 26, Vrbovcu (oko 1730.) - 5, Varaždinu (1730.) - 13 i Vaškoj (1731.) - 6 župa. Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije, Prot. 12/III; 22/IV; 29/I; 54/X; 75/VI; 93/V; 106/II; 112/I; 120/III; 132/III; 155/IV; 167/VIII; 178/II.

⁴⁵ Ivančan 1932., 161-275.

⁴⁶ Matanić, 1975., 120-126.

⁴⁷ Bogović, 2003., 36-37. Sjemenište u Senju je bilo otvoreno tek 1806. u prostorijama bivšeg franjevačkog samostana.

⁴⁸ Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 116-120.

Senjskoj biskupiji potječe iz 1248. godine⁴⁹ kao iznimka unutar strogo latinske Crkve te se i s toga stajališta može govoriti o nekoj vrsti tolerancije.

Početak 17. stoljeća u Senju nije bilo nikakve škole, a od redovnika su bila dva do tri franjevca i dominikanca te gostinjac Sv. Duha.⁵⁰ U gradu je 1602. je bilo oko 400 ognjišta.⁵¹ Veći dio stanovništva su činili uskoci⁵². U izvješću biskupa iz 1602. piše da su ljudi u Senju vični oružju te da je biskup uspio nametnuti djelomični red, "zato ga mrze oni koji se zovu Uskoci", što jasno govori o netoleranciji. Iste godine piše da je Modruška biskupija teško stradala od Osmanlija, a da je preostalo još devet utvrda sa zbornim crkvama "u vlasti kneza Zrinskog, Hrvata i heretika". Područje je bilo nastanjeno s oko 15 tisuća katolika. U Modruškoj biskupiji je bilo 60 svećenika koji su bili "nepoučeni i neposlušni", što jasno govori o zapuštenosti pastoralnog djelovanja. Biskup je pisao da bi u Hrvatsku trebalo poslati apostolskog vizitatora, "jer iako su prilike sada loše, lako bi se mogle popraviti".⁵³

Izvješće iz 1615. govori da "u gradu nema drugih zanimanja osim vojničkoga. Stanovnike zajedničkim imenom nazivaju Uskoci, ali u njihovu jeziku tako se nazivaju samo oni koji nisu rođeni u Senju, nego su u nj uskočili. Takvih je mnogo više nego starosjedilaca." Moguće je da je dolazilo do netrpeljivosti između starosjedilaca i doseljenika jer u izvješću piše da "starim Senjanima je uskočko ime mrsko". Senj je imao 500 kuća i gotovo 2000 stanovnika. Odredbe Tridentskog sabora se na prostoru Senjske biskupije nisu provodile. Biskup piše da su ljudi u Senju "većinom jaki i snažni, ali pobožni nisu. U svetu Katoličku crkvu vjeruju, ali u kršćanskom nauku potpune su neznalice... Budući da se mnogi bave gusarstvom, podosta njih je nadvojvoda prošle godine osudio na smrt". Nepridržavanje tridentskih odredbi pokazuju i podatak da svećenici nisu vodili matične knjige krštenih, krizmanih, vjenčanih i umrlih. Nisu držali ni vjeronauk, a za ispovijedanje nisu tražili nikakvo dopuštenje. U Senju su bila dva samostana - dominikanski i franjevački, svaki sa po dva redovnika. Zanimljiva je biskupova opaska da se svećenici nošnjom nisu razlikovali od laika. Nisu imali drugih prihoda osim onih iz vlastite obitelji pa su zato obrađivali polja i bavili se "drugim poslovima nedoličnim svećenicima". U Modruškoj biskupiji se spominje da je u Trsatu postojao franjevački samostan "gdje je tri godine boravila svete loretska kuća". U biskupiji je postojao i pavlinski samostan, "ali zbog Uskoka Mlečani su ga spalili pa sada redovnici žive u okolnim selima". Svećenici u Modruškoj biskupiji su kao i Senjani službu Božju obavljali na "ilirski način (Illyrico more)". Biskup o njima piše da "ne znaju čitati ni pisati drugim slovima osim slovima kojima se služio Sv. Jeronim". Tada se smatralo da je Sv. Jeronim osmislio pismo glagoljicu. Na cijelom području je živjelo najviše 4000 osoba, 60 svećenika sedam podđakona i đakona i 20 klerika. Od cjelokupnog svećenstva samo su trojica znali nešto latinski.⁵⁴ Zanimljivo je da je u jednom izvješću iz 1618. zabilježeno da su svi stanovnici Senja "ili turski odmetnici ili Vlasi, a samo je pet kuća pravih Senjana, a ti nisu vojnici".⁵⁵

⁴⁹ Bogović, 1994.; Bogović, 1994a, 157-175.

⁵⁰ Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 116-120.

⁵¹ Senj je u prvoj polovici 16. stoljeća (1538.) imao oko 1000 stanovnika. HS, 2., 407; Drago Roksandić je u svojem radu o bunama u Senju i Primorskoj krajini utvrdio da kretanje broja stanovnika Senja kroz 16. stoljeće nije moguće pratiti pa taj podatak možemo promatrati kao izoliranu činjenicu koju je teško povezati s kasnijim demografskim razvitkom. Roksandić, 1982., 46. Uzmemo li u obzir podatak iz 1615. da je Senj imao 500 kuća i gotovo 2000 stanovnika, onda možemo pretpostaviti da su na jednu kuću dolazila 4 stanovnika. Ako taj koeficijent primijenimo na 1602. onda možemo pretpostaviti da je tada Senj imao oko 1600 stanovnika.

⁵² O senjskim uskocima usp. Bracewell, 1997.; Lazanin - Roksandić, 1998., 100; Roksandić, 2003., 186-187.

⁵³ Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 116-120.

⁵⁴ Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 122-129.

⁵⁵ Bracewell 1997., 53-63.

Zagrebački biskup Šimun Bratulić u izvješću iz 1607. godine napisao je da u Zagrebu postojalo sjemenište⁵⁶ iz kojeg su se mladići slali na studij u Beč, Bolognu i Olomouc. Na prostoru Zagrebačke biskupije je postojalo šest samostana - po tri pavlinska i franjevačka. U izvješću ističe "da se heretici, osobito u Međimurju pomalo obraćaju" te da je vojska već dvije godine vodila borbu protiv "ugarskih heretika", što ukazuje na prisutnost protestanata u Međimurju i Vojnoj krajini.⁵⁷

Prema izvješću zagrebačkog biskupa Franje Ergelskog iz 1634. godine vidi se da je u Zagrebu i dalje djelovalo sjemenište koje je imalo 16 klerika. Zagrebačka biskupija je koristila još sjemeništa u Bologni i Beču sa 12 pitomaca. U biskupiji je bilo više samostana: 1 kapucinski, 1 isusovački, 4 pavlinska i 6 franjevačkih. Broj samostana je u odnosu na 1607. bio udvostručen, što je jedan od pokazatelja katoličke obnove. Biskup se tužio na brojna naselja Vlaha na biskupskim posjedima i na njihovo ponašanje te je predložio da biskup sjednjenih (grkokatolika) bude samo vikar zagrebačkog biskupa. Spominje da je Međimurje bilo "jako zaraženo herezom", no tamo je djelovalo 10 katoličkih župnika na suzbijanju protestantizma. On spominje da su mnoge župe bile vrlo prostrane i da se od jedne moglo napraviti više njih. "Župljani su često vrlo udaljeni od župnika te ne mogu lako doći k župniku ni on k njima." Biskup je molio da bi se župnicima, radi opterećenosti, smanjile obaveze molitve.⁵⁸

Za razvoj školstva u duhu katoličke obnove važne su odluke biskupske sinode, održane 1570. na inicijativu biskupa Jurja Draškovića. Te su se odredbe počele stvarno provoditi u praksu krajem 16. stoljeća, a do sredine 17. stoljeća u većini župa su osnovane župne pučke škole iz kojih su dijelom novačeni kandidati za buduće svećenike.⁵⁹ Temeljni cilj ovih škola je bio širenje katoličkog katekizma među pukom.⁶⁰

U 17. stoljeću je katolička crkva je intenzivno počela organizirati srednje školstvo⁶¹ usmjerno obrazovanju svećeničkog podmlatka.⁶² Da je obrazovanje svećeničkog podmlatka još krajem prve polovice 17. stoljeća bilo učinkovito jedan od pokazatelja bi mogao biti intenzitet župničkih prisega u Zagrebačkoj biskupiji.⁶³

Za obnovu crkvenog i religioznog života u duhu reformnih zaključaka Tridentskog sabora tražila se solidnija intelektualna i teološka obnova klera.⁶⁴ Na prostoru hrvatskih zemalja isusovci su imali važnu ulogu u razvitku obrazovanja. Početkom 17. stoljeća njihova su glavna uporišta važna za Zagrebačku, Senjsku i Modrušku biskupiju bila u Zagrebu, Varaždinu i Rijeci.⁶⁵

Razvoju školovanje svećenika nakon Tridentskog sabora⁶⁶, prvenstveno Zagrebačke biskupije, uz sjemenište je pridonijelo novoosnovano isusovačko učilište u Zagrebu. Isusovci su na prostore hrvatskih zemalja došli kao propovjednici i nosioci katoličke obnove, a njihovi samostani su postali žarišta intelektualnog, kulturnog i religioznog života.⁶⁷ Isusovci su u Zagrebu 1607.

⁵⁶ Sjemenište sa srednjom (humanističkom) školom i učilištem moralnog bogoslovlja je 1578. u ozračju katoličke obnove osnovao biskup Juraj Drašković. Odgoju i obrazova svećenstva je trebala poslužiti i škola koju je 1587. u Varaždinu vodio književnik Blaž Škrinjaric. Hoško, 1989., 301.

⁵⁷ Matanić, 1975., 120-121.

⁵⁸ Matanić, 1975., 121-126.

⁵⁹ Petrić, 2003., 19-20.

⁶⁰ Šanjek, 1991., 264.

⁶¹ Pranjić - Kujundžić - Biondić, 1994.

⁶² Biškup 1979., 58-61.

⁶³ Razum, 2004a, 113-199.

⁶⁴ Šanjek, 1991., 266.

⁶⁵ Korade-Aleksić-Matoš, 1993., 53, 73, 155.

⁶⁶ Franzen 1993., 257-261.

⁶⁷ Šanjek, 1991., 266.

osnovali gimnaziju. U isusovačkom kolegiju počela je 1633. nastava moralne teologije, a od 1638. i filozofije. Posebno je važna 1669. godina kada je dekretom kralja Leopolda I. isusovačka akademija dobila sva prava i povlastice sveučilišta.⁶⁸

Za školovanje svećenika je početkom 17. stoljeća od najveće važnosti bilo sveučilište u Grazu. To je razumljivo jer je Graz tada bio sjedište Dvorskog ratnog vijeća, glavni grad unutarnjoaustrijskih zemalja⁶⁹ te jedno od glavnih središta protureformacije na unutarnjoaustrijskom prostoru.⁷⁰ Broj studenta s ovog prostora se godišnje kretao najčešće između 5 i 10. Taj broj je samo početkom trećeg desetljeća 17. stoljeća prešao godišnji broj upisa na preko 20.⁷¹ Trenutno je moguće utvrditi da je u razdoblju od 1586. do 1700. na gradačkom sveučilištu studiralo je preko 1200 studenata sa šireg prostora Triplex Confiniuma. Oni su se izjašnjavali kao Croata, Dalmata, Liburnus, Istriacus, Slavus, Ungarus, Illyrus, Pannonus, Corsinus, Italus, Carniolus, Goritiensis, Valachus, Styryus, Austriacus, Germanus i Macedo. Veliki dio studenata je dolazio iz gradskih naselja u Zagrebačkoj biskupiji (Varaždin, Zagreb, Karlovac, Koprivnica, Križevci, Legrad), ali i sa istočne obale Jadrana (Rijeka, Senj, Trogir, Zadar, Split).⁷²

Uz gradačko sveučilište od osobitog značenja za školovanje budućih svećenika bio je Beč i to prvenstveno od 1617. godine kada su isusovci preuzeli dio katedri na sveučilištu i počeli provoditi naobrazbu u funkciji katoličke obnove. Od tada je broj studenata znatno povećan. Najviše je studenata u Beču je bilo iz Zagrebačke biskupije, a manji broj iz prostora okolnih biskupija.⁷³ Dio tog povećanja može se tumačiti uspostavom Hrvatskog kolegija u Beču. Kolegij je 1624. utemeljio Baltazar Dvorničić Napuly, prepošt Zagrebačkog kaptola, rodom iz Koprivnice.⁷⁴ U kolegiju su boravili uglavnom polaznici studija bečkog sveučilišta. Od gojenaca kolegija koji su završili studij najveći je dio postao svećenicima.⁷⁵ Zbog toga možemo utvrditi da je i bečko sveučilište utjecalo na obrazovanje kadrova koji su provodili katoličku obnovu i na dijelu šireg prostora Senjske, Modruške i Zagrebačke biskupije.

Isusovački kolegij u Trnavi je bio otvoren 1616., a 1635. utemeljeno sveučilište koje je trebalo postati središte katoličke obnove na ugarskom prostoru.⁷⁶ Na njemu su, uz ostale, studirali studenti iz prostora Zagrebačke biskupije. U razdoblju od 1636. do 1669. na trnavskom sveučilištu je zabilježeno 75 polaznika s prostora Triplex Confiniuma koji su postigli znanstveni stupanj bakalaureata filozofije, a od 1636. do 1680. s istog prostora je 14 kandidata postiglo znanstveni stupanj magistra filozofije. Zanimljivo je spomenuti da je na osnovu uzorka od 114 studenata moguće ustanoviti njihovo teritorijalno opredjeljenje - 82 ih se izjasnilo kao Croata, 10 kao Ungarus, 5 kao Dalmata te po jedan kao Bosnensis, Pannonus i Slavus. Ukupno su 54 studenta bili opredjeljeni kao nobilis, 10 kao cives, a vrlo malu skupinu su činili libertini. Najveći broj studenata je dolazio iz Varaždinske i Zagrebačke županije.⁷⁷

Studenata iz ovog prostora zabilježeni su na rimskom zavodu Sv. Apolinara odnosno Germansko-ugarskom kolegiju u Rimu osnovanom 1552. godine. Povod za njegov osnutak su bile crkvene prilike i jačanje protestantizma u njemačkim zemljama.⁷⁸ Neki od budućih svećenika

⁶⁸ Vanino 1930., 17, 38.

⁶⁹ Pirchegger, 1949, 120-132.; Stumfohl, 1976.

⁷⁰ Amon-Liebmann, 1993., 172.

⁷¹ Ladić, 1992, 253.

⁷² Andritsch, 1977., XI-XLV.

⁷³ Die Matrikeln Wien, 4.

⁷⁴ Lukanović, 1986., 131; HBL 3, 1993b, 727.

⁷⁵ Dočkal, 1996., 38-44.

⁷⁶ Kučerová, 1996., 113-121.

⁷⁷ Ladić, 1992., 251-252.

⁷⁸ Steinhuber, 1906., 16-19; Dočkal, 1996., 4.

su naobrazbu stjecali i na sveučilištu u Sieni (osnovanom 1246.),⁷⁹ ili u Ilirskom kolegiju u Garganskom gorju.⁸⁰

Iako je početkom 17. stoljeća riječ o vrlo malom broju studenata s prostora Senjske, Modruške i Zagrebačke biskupije ipak možemo zaključiti da je i ovaj kolegij imao utjecaj na katoličku obnovu spomenutih biskupija.⁸¹ Dio budućih svećenika školovan je na Sveučilištu u Padovi,⁸² a neki su polazili gimnazije u Rušama kraj Maribora⁸³ ili gimnaziju u ugarskom Gyóru.⁸⁴

Svećenik Pavao Zondi je 1553. osnovao Ilirsko-ugarski kolegij u Bologni (Collegii Illyro-Hungarici Bononiae).⁸⁵ Patronatska prava nad kolegijem je 1554. dobio Zagrebački kaptol. S prostora Zagrebačke biskupije je početkom 17. stoljeća u njemu boravilo najčešće 5-10 gojenaca. Oni su na bolonjskom sveučilištu studirali najčešće teologiju. Najveći dio njih se pripremao za službu svećenika.⁸⁶

Ilirski kolegij (Collegium Illyricum) u Lorettu je osnovan odlukom pape Grgura XIII., a počeo je djelovati od 1580. godine. Papa je odredio da kolegij mogu polaziti mladići u dobi od 15 do 22 godine iz prostora Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Bosne. Kolegij je trajao kratko, a papa Klement VIII. (1592.-1605.) ga je dao zatvoriti, a umjesto njega je odredio 12 mjesta za mladiće ilirske narodnosti u Klementovu sjemeništu u Rimu. Papa Urban VIII. je 1627. ponovo otvorio bogoslovni zavod te ustanovio 36 mjesta za studente "parentibus Illyricis, Illyricaeque linguae..." čime je utjecao na jačanje katoličke obnove.⁸⁷

U pavlinskom samostanu u Lepoglavi je, u duhu katoličke obnove, od 1582. do 1637. djelovala gimnazija. Lepoglavska gimnazija je imala zadatak spriječiti odlazak svjetovne mladeži na školovanje u protestantske škole na austrijskom i njemačkom prostoru te na taj način spriječiti širenje protestantizma na prostoru sjeverne Hrvatske.⁸⁸ Problem je bio u tome što se pavlinski samostan u Leopoglavi nalazio u teško pristupačnom prostoru Hrvatskog zagorja. Tako da je bilo dosta poteškoća u privlačenju mladeži na školovanje.⁸⁹ Godine 1656. utemeljen je studij filozofije, a papa Klement X. (1670.-1676.) je posebnom bulom iz 1671. utemeljio sveučilište u Lepoglavi, što je 1674. odobrio kralj Leopold I.⁹⁰

Pavlinska gimnazija je utemeljena i u Križevcima 1670. godine, na temelju zaklade Ivana Zakmardija, osnivača križevačkog pavlinskog samostana. To je bila niža gimnazija sa četiri razreda⁹¹, a odobrio ju je 1675. kralj Leopold I. (1657.-1705.) izrazivši u toj povelji nadu da će uz hrvatsku djecu u njoj primati obrazovanje i "vlaška djeca".⁹²

Za odgoj budućeg svećeničkog podmlatka iz Senjske i Modruške biskupije važno značenje je imao dolazak isusovaca u Rijeku i osnivanje riječke gimnazije 1627. godine. Dolazak isusovaca u Rijeku uz ostale je zagovarao i senjski biskup Agatić koji je prigodom otvaranja gimnazije služio Sv. Misu. Pri upisu prve generacije gimnazijalaca bio je priličan broj crkvenjaka i to od

⁷⁹ Veress, 1941, 338.

⁸⁰ Burić, 1965, 235-251.

⁸¹ Veress, 1917.

⁸² Veress, 1915.; Grmek, 1957.

⁸³ Mlinarić, 1983.

⁸⁴ Acsay, 1901, 94, 96, 109, 111, 122, 139-141.

⁸⁵ Klaić, 1912.

⁸⁶ Annali, 1988., 3-122.

⁸⁷ Jurić, 1982., 23-60.; Dočkal, 1996., 5.

⁸⁸ Hoško, 1989., 301-303.

⁸⁹ Tkalčić, 1888., 78-104.

⁹⁰ Dočkal, Lepoglava, 195-197.

⁹¹ Horvat, 1905., 57.

⁹² Dočkal, Križevci, 30.

kanonika do poddakona. Očito se išlo u smjeru podizanja obrazovanosti klera, a osobito glagoljaša.⁹³

U Varaždinu je početkom 17. stoljeća uz većinsku katoličku postojala relativno brojna manjinska protestantska zajednica.⁹⁴ U pismu isusovca Petra Jurića generalu Vitelleschiju iz 1632. godine on izražava želju za dolaskom isusovaca u Varaždin. Tome su se protivili zagrebački isusovački rektor i varaždinska gradska vlast. Jurić je nakon mnogo problema uspio isposlovati dolazak isusovaca u Varaždin koji su djelovali na daljnjem procesu katoličke obnove. Jedna od važnih uloga varaždinskih isusovaca je bilo suzbijanje protestantizma u Varaždinu i u susjednoj pokrajini Međimurje. Za početno školovanje svećenstva 1636. je osnovana gimnazija u Varaždinu.⁹⁵

Osim školstvom, isusovci su katoličku obnovu provodili i pučkim misionarenjem u skladu s odredbama Tridentskog sabora. Najstarija misije su bile 1609. i 1610. (zagrebačka okolica, Petrinja, Prekomurje). U misijama po krajiškim utvrdama isusovci su uspjeli dio protestanata preobratiti na katoličanstvo.⁹⁶

Franjevački utjecaj na katoličku obnovu je bio znatan.⁹⁷ Početkom 17. stoljeća postojali su stariji samostani u Senju, Trsatu, Kotarima, Mariji Gorici, Radakovu. Novi samostana su osnovani u Jastrebarskom (1600.), Koprivnici (1603.), Zagrebu (1607.), Samoboru (1610.), Varaždinu (1617.), Križevcima (1628.), Klanjcu (1637.), Krapini (1639.), Kloštar Ivaniću (1639.), Remetincu (1639.), Karlovcu (1657.), Čakovcu (1659.) itd. Iz ovoga popisa se vidi da je najveći intenzitet osnivanja franjevačkih samostana bio u prvom i četvrtom desetljeću 17. stoljeća.⁹⁸

Ulogu u katoličkoj obnovi imali su pavlini, koji su uz svoje samostane, kako sam ranije spomenuo, razvijali školstvo. Uz stara središta u Lepoglavi, Šenkovcu kraj Čakovca, Remetama, Crikvenici i Novom Vinodolskom pavlini dolaze i u Svetice kraj Karlovca (1627.), Senj (1634.)⁹⁹, Olimlje (1662.)¹⁰⁰, Križevce (1665.)¹⁰¹ i Koprivnicu (1679.)¹⁰².

Dominikanski samostan u Senju (postojao do oko 1630.) imao utjecaj na katoličku obnovu (a njegovim ukidanjem tu je ulogu preuzeo pavlinski samostan).¹⁰³

Dolazak kapucina u Rijeku (1610.), Zagreb (1618.), Varaždin (1699.) i Karlobag (1710.) je također bio u sklopu jačanja katoličke crkvene infrastrukture u duhu obnove.¹⁰⁴ U katoličkoj obnovi su sudjelovale klarise u Zagrebu (1646.) i uršulinke u Varaždinu (1703.)¹⁰⁵

Osim već spomenutih isusovačkih misija iz 1609. i 1610. valja istaknuti daljnji misionarski rad. Isusovci su 1621. i 1654.-1655. privremeno boravili u Karlovcu, a od 1621. do 1623. u Tkalcu kod Križevaca.¹⁰⁶

Poseban je i boravak isusovaca u Tkalcu kod Križevaca. Tamo su dvije godine djelovali isusovci Nikola Krajačević i Ivan Spišak. Sačuvano je Krajačićevo izvješće koje otkriva

⁹³ Vanino, 1987., 133-136.

⁹⁴ Bučar, 1900., 211.

⁹⁵ Vanino, 1933., 123-125.

⁹⁶ Vanino, 1932., 111-114.; Korade 1992., 21.

⁹⁷ Hoško, 2001.

⁹⁸ Belaj, 1992., 17-28; Burić, 2002., 146-149.

⁹⁹ Sladović, 1856., 232.

¹⁰⁰ Sekulić, 1997, 77-93.

¹⁰¹ HBL 2, 1983, 30; Kultura pavlina, 1989; Burić, 2002., 154.

¹⁰² Hrvatski državni arhiv, Pavlinski samostan Lepoglava, fasc. 703/a.

¹⁰³ Burić, 2002., 145; Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 38.; Šanjek, 2003., 76.

¹⁰⁴ Burić, 2002., 158.; Izvješća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija, 2003., 38.; Kemiveš, 2001., 126.

¹⁰⁵ Belaj, 1992., 26; Kogoj, 2003., 33-46.

¹⁰⁶ Vanino, 1969., 1.

zapuštenost katoličke crkve početkom 20-tih godina 17. stoljeća u dijelu Zagrebačke biskupije. Krajačić opisuje: "Kad se pročulo da je došao svećenik, iz tri, četiri sela stalo je pritjecati toliko svijeta da je bilo pune ruke posla, a taj je bio to teži, što je narod u duhovnom pogledu bio zapušten i slabo odan bogoljubnosti. Mnogi se nisu umjeli pravo prekriziti, rijetki su znali 10 zapovijedi Božjih, vjerska je neukost bila općenita. Malo ih je bilo koji su vjerovali da Bog kažnjava grijeh vječnom kaznom, osim onih opačina od kojih zazire sama čovječja narav. Zato su radili težačke poslove u zabranjene dane, zanemarivali službu Božju, ogovarali, proklinjali, odavali se bludu, pijanstvu, praznovjerju, krivo se zaklinjali, krali, otimali, tuđe ne bi vraćali, a kako većina to nije držala smrtnim grijehom, tako se nije ni smatrala da je to dužna ispovijediti." Stanovnici Tkalca su sami izjavili o rezultatima pastoralnog rada: "Otkad je među nama isusovci, naša imovina izvan kuće dosta je sigurna, dok nam prije ni u kući stvari nisu bile sigurne...". Pokazujući duhovnu zapuštenost stanovništva Krajačić donosi jednu izjavu staraca: "Mi bismo morali poučiti te mališe u vjeri, a eto oni su naši katehiste, naši učitelji. Kolika sramota po našu starost, a još više po naše župnike: jer nitko se od nas ne sjeća da je takovih stvari od njih čuo, pa kako da mi učimo svoju djecu ono čega niti smo naučili niti smo mogli naučiti." Zabilježeni su i primjeri nepoštivanja odredbi Tridentskog sabora, koje poglavito u pogledu vjenčanja nisu izvršavali okolni svećenici. Nakon dvogodišnjeg pastoralnog djelovanja isusovci su uspjeli poboljšati situaciju u duhovnom životu.¹⁰⁷

O stanju u katoličkoj crkvi na sjevernom habsburško-osmanskom pograničnom prostoru u prvoj polovici 17. stoljeća dobar je pokazatelj izvještaj koji su ostavili isusovci 1649. godine djelujući u Koprivnici. "Misija je u Koprivnici potrajala 14 dana. Propovjedalo se u gradu hrvatski, za vojnike i druge osobe njemačke narodnosti njemački. Jedan je otac sa župnikom pošao u neko udaljeno selo, u kojemu se narod silno radovao oprostima i žarko se molio za svetog oca Papu, koji im je, eto, poklonio toliko blago. Narod koprivničke župe dobro je pamtió što im je misionar protumačio iz kršćanskog nauka, osobito dječaci, koji bi se na ispovijedi gotovo na vlast držali misionarevih uputa. Zbog velikog posla u gradu nije se moglo ići u sva sela, pa je narod navalio na ispovijed ocima. Župnik ih je žalio bojeći se da će klonuti pod teretom, pa da ih rastereti, pozivao je vjernike k ostalim ispovjednicima, ali uzalud: nije mogao ni djecu odvući od misionara. Tako su oni morali ispovijedati od zore do mraka. Objedovali bi na brzu ruku pa pohitili u ispovjedaonicu. U tri sata popodne pričestili bi ispovjeđene, a onda opet sjedni i ispovijedaj do noći. Navala je bila tolika da su ljudi iz udaljenih sela natašte znali čekati ispovijed čitav dan, a došli bi na red istom sutradan. Jedan mladić, nakon što se ispovijedio, nije se mogao probiti kroz mnoštvo koje se natisnulo oko ispovjedaonice, te on ne budi lijen uspne se na ramena najbližih i po vratovima i glavama zbijenog mnoštva nađe put iz te neopisive stiske. Narod onoga kraja bijaše navikao da mu se na ispovijedi zada teža pokora, pa kad je misionar nekom dječaku zadao za pokoru samo molitve, dječak se vratio pitajući koje mu je pokore vršiti i koliko postova držati, a post je tamo značio: ništa ne jesti ni piti cijeli dan, nego istom navečer kruha i vode. Bilo je u Koprivnici nekoliko osoba, očito vojnog staleža, koje su godinama odnemarivale svete sakramente. Misionar se u propovijedi oborio na takve nemarnjake, ali je to bilo kao bobom o zid. Čuvši to, zapovjednik tvrđave grof Honorij Trautmansdorff dade proglasiti ovu naredbu: Svi moraju primiti svete sakramente, inače će izgubiti službu i plaću. To je pomoglo više nego sve propovijedi."¹⁰⁸

¹⁰⁷ Vanino, 1969., 315-326.

¹⁰⁸ Vanino, 2005., 43-44.

Zanimljivo je spomenuti intenzitet misionarskog rada isusovaca od početka 17. do početka 18. stoljeća. Može se vidjeti da je najintenzivniji rad na pučkom misionarstvu bio otprilike između 1633. i 1690. godine, što se lako vidi iz godina pojedinih misija¹⁰⁹.

1609.	1633.	1644.	1652.	1661.	1673.	1682.	1698.
1610.	1634.	1645.	1653.	1663.	1674.	1682.	1706.
1611.	1637.	1646.	1654.	1664.	1675.	1683.	1713.
1613.	1640.	1647.	1655.	1665.	1677.	1688.	1716.
1614.		1648.	1656.	1666.	1678.	1689.	1717.
		1649.	1658.	1668.	1680.	1690.	1718.
			1659.	1669.	1719.		
			1660.	1670.			

Općenito se može istaknuti da se u duhu katoličke obnove javio barok. Reprezentativnost i raskoš oblika baroka bili su usmjereni k čovjekovim osjećajima. Barok na prostorima Zagrebačke, Senjske i Modruške biskupije odlikuje se brojnim i vrijednim ostvarenjima, a za njegovo su promicanje bili osobito zaslužni crkveni redovi poput isusovaca, pavlina i kapucina.¹¹⁰

Na prostoru Senjske, Modruške i Zagrebačke biskupije dio je književnih djela nastalih početkom 17. stoljeća bio u duhu katoličke obnove.¹¹¹ Isusovci su katoličku obnovu provodili upravo pisanom riječju: molitvenicima, knjižicama s duhovnim pjesmama i sl. U mnogim primjerima javljaju se krajnje netolerantni stavovi prema protestantima. Ranije spomenuti Nikola Krajačević¹¹², pisac "Molitvenih knjižica" s duhovnim pjesmama, napao je protestante: "Rekši, aki si gda kakvim eretnikom, Luteranom, ali Kalvinistom bil, jesi li prodeke eretičanske poslušal? Jesi li čtel knjige eretničanske, Luteranske, Kalvinianske, coprene, sramotne". Ni glavni isusovački pisac sredine 17. stoljeća, Juraj Habledić, nije štedio protestante pogrdnih izraza. On je za Luthera napisao da je "vonjuči Martin" (tj. smrdljivi Martin).¹¹³ Kao jedno od sredstava isusovačke promidžbe služile su kazališne predstave.¹¹⁴ Postoje podaci o isusovačkim kazališnim predstavama u Zagrebu, Karlovcu i drugdje, no prva originalna djela hrvatskih pisaca se javljaju tek krajem 17. stoljeća. Sredinom 17. stoljeća su hrvatski pisci tiskali svoje knjige u Grazu, Beču, Trnavi i Veneciji, a 1664. je u Zagrebu uređena isusovačka tiskara koja je djelovala kratko.¹¹⁵ Prema iznesenim podacima moguće je vidjeti da su kulturna djelatnost i obrazovanje tijekom 17. stoljeća bili u najjužim vezama s katoličkom obnovom na prostoru Senjske, Modruške i Zagrebačke biskupije.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Katolička crkva se tijekom 16. i početkom 17. stoljeća našla u krizi. Početak krize je bio vidljiv pojavom reformacije odnosno protestantizma koja se proširila hrvatskim zemljama još u prvoj polovici 16. stoljeća. Pod katoličkom obnovom u ovom slučaju podrazumijevam široko

¹⁰⁹ Vanino, 1932; Vanino, 1933a.

¹¹⁰ Horvat-Matejčić-Prijatelj, 1982. Jedan od pokazatelja širenja baroka na prostoru Zagrebačke biskupije svakako su istraživanja Stjepan Kožula, usp. Kožul, 1999.

¹¹¹ Kombol, 1961., 214.

¹¹² Švelec, 1974., 236.

¹¹³ Georgijević, 1969., 64.

¹¹⁴ Jembrih, 1985., 78-85; Jembrih, 1994., 77-96; Jembrih, 1994/95., 45-51.

¹¹⁵ Georgijević, 1969., 65, 68.

shvaćeni proces oporavka katoličke crkve. Kriza katoličke crkve se počela rješavati Tridentskim saborom (1545.-1563.). U ovom radu sam obradio katoličku obnovu prostora od Jadrana do rijeka Mure i Drave odnosno Senjsku, Modrušku i Zagrebačku biskupiju i to onaj dio koji su činili "ostaci ostataka" Hrvatsko-slavonskog kraljevstva početkom 17. stoljeća. Odredbe Tridentskog sabora su se na prostoru triju krajišta počele provoditi u praksu katoličke crkve većinom tek u 17. stoljeću. Osobitu važnost u procesu katoličke obnove igralo je obrazovanje. Krajem 16. stoljeća, a do sredine 17. stoljeća u većini župa su osnovane župne pučke škole iz kojih su dijelom novačeni kandidati za buduće svećenike. Temeljni cilj ovih škola je bio širenje katoličkog katekizma među pukom. U 17. stoljeću je katolička crkva počela intenzivno organizirati srednje školstvo usmjerno obrazovanju svećeničkog podmlatka. Na prostoru hrvatskih zemalja isusovci su imali važnu ulogu u razvitku obrazovanja. Oni su na prostore hrvatskih zemalja došli kao propovjednici i nosioci katoličke obnove, a njihovi samostani su postali žarišta intelektualnog, kulturnog i religioznog života. Početkom 17. stoljeća glavna uporišta isusovaca važna za Zagrebačku, Senjsku i Modrušku županiju bila u Zagrebu, Varaždinu i Rijeci. Za školovanje svećenika je početkom 17. stoljeća od najveće važnosti bilo sveučilište u Grazu, no važnost su imala i druga europska sveučilišta. Moguće je zaključiti da su početkom 17. stoljeća procesi katoličke obnove i jačanja obrazovanja bili međusobno povezani. Ovaj rad predstavlja tek prilog ovoj problematici i mogući putokaz za buduća istraživanja.

SUMMARY

The 'catholic restoration' in this case is a widely accepted process of recuperation and rebuilding of the Catholic Church. The Trident Council (1545.-1563.) helped the church crisis to dissolve and a process of recuperation to start.. This paper is an abridged presentation of Catholic revival and its connection to education in the wider region from the Adriatic Sea up to River Mura and River Drava, or rather, Senj, Modruš and Zagreb Diocese, what was left of them, leftovers" from Croatian-Slavonian Kingdom in early 17th century. The Trident Council decisions were starting to adhere in Catholic Church practices of these areas as late as the 17th century. A particular importance of this Catholic revival was attributed to education, which has been stressed in this paper. In the period from the late 16th up to mid-17th century, most parishes had parish elementary schools, providing candidates for future priests.. The main reason to start these schools, however, was to spread Catholic Catechism among the population. In 17th century the Catholic Church began intensive work to organize secondary schools, aimed to educate further new priesthood generation. In Croatian territories, Jesuits had an important role in development of education. Here they had come as preachers and foot soldiers of Catholic revival, and their friaries became focuses of intellectual, cultural and religious life. In early 17th century, the main Jesuit strongholds in Zagreb, Senj and Modruš diocese were the cities of Zagreb, Varaždin and Rijeka. The most valued university for priest education in early 17th century was Graz, however, other European universities were important too. We can conclude, that in early 17th century the processes of Catholic restoration and growing education were interlinked.

POPIS KORIŠTENIH IZVORA I LITERATURE:

- Adamček**, 1985. - Josip Adamček, Reformacija u hrvatskim zemljama, Susreti na dragom kamenu, Labin-Zagreb 1985.
- Acsay** 1901. - Ferencz Acsay, A győri kath. Főgimnázium története 1626-1900, Győr 1901.
- Amon-Liebmann**, 1993. - Karl Amon - Maximilian Liebmann, Kirchengeschichte der Steiermark, Graz 1993.
- Andritsch**, 1977. - Johann Andritsch, Die Matrikeln der Universität Graz, Band 1, Graz 1977.
- Annali**, 1988. - Gian Paolo Brizzi, Maria Luisa Accorsi, Anali del Collegio Ungaro-Ilirico di Bologna 1553-1764., Bologna 1988.
- Belaj**, 1992. - Razvoj franjevaštva na području Hrvatske provincije Sv. Ćirila i Metoda, Franjevci Hrvatske provincije Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1992., str. 17-41.
- Benedik** 1991. - Metod Benedik, Protireformacija in katoliška prenova, u: Zgodovina cerkve na Slovenskom (ur. Metod Benedik), Ljubljana 1991., str. 113-153.
- Biškop** 1979. - Marijan Biškop, Teološke škole u Hrvatskoj prije osnutka Zagrebačkog sveučilišta (1669), Croatica Christiana Periodica, br. 3, Zagreb 1979., str. 51-61.
- Bogović**, 1989. - Mile Bogović Slunjski, Katoličke župe u Lici i Krbavi od osnutka do 1793. god., Zvona, br. 4, Rijeka 1989., str. 5.
- Bogović**, 1989a - Mile Bogović Slunjski, Crkvena obnova u brinjskom i otočkom kraju do 1723. godine, Zvona, br. 5, Rijeka 1989., str. 5.
- Bogović**, 1990. - Mile Bogović, Prijelazno razdoblje senjske crkve (1450-1550), Senjski zbornik, br. 17., Senj 1990., str. 69-92.
- Bogović**, 1994. - Mile Bogović, Okolnosti u kojima je papa uključio 1248. senjskog biskupa u glagoljaški kler, Zvona, br. 5, 6, 9, Rijeka 1994.
- Bogović**, 1994a - Počeci i uspon glagoljice u Senju, Riječki teološki časopis, god. 2, br. 2, Rijeka 1994., str. 157-175.
- Bogović**, 1995. - Veze senjsko-modruške biskupije i zagrebačke nad/biskupije, Zbornik "Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994", Zagreb 1995.
- Bogović**, 2003. - Mile Bogović, Povijest biskupija Senjske i Modruške ili Krbavske, u: Mile, Bogović, Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija, Izvješća biskupa Svetoj Stolici (1602-1919.), Zagreb 2003.
- Bracewell**, 1997. - C. W. Bracewell, Senjski uskoci, Zagreb 1997. (C. W. Bracewell, Uskoks of Senj: Piracy, Banditry and the Holy War in the Sixteenth-Century Adriatic, Ithaca-New York 1992.).
- Bučar**, 1900. - Franjo Bučar, Širenje reformacije u Hrvatskoj u XVI. stoljeću, Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, god. 2., Zagreb 1900., str. 201-214.
- Burić**, 2002. - Josip Burić, Biskupija Senjska i Modruška u XVIII. stoljeću, Zagreb 2002.
- Burić**, 1965. - Josip Burić, Ilirski kolegij u Garganskom gorju u 17. stoljeću, Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu, sv. 1-2, Rim 1965., str. 235-251.
- Buturac - Ivandija**, 1973. - Josip Buturac - Antun Ivandija, Povijest katoličke crkve među Hrvatima, Zagreb 1973.
- Die Matrikeln Wien**, 4 - Franz Gall, W. Szaivert, Die Matrikel der Universität Wien, sv. IV. (1579-1659.), Wien 1974.
- Dočkal**, 1996. - Kamil Dočkal, Hrvatski kolegij u Beču 1624-1784., Wien-Zagreb 1996.
- Dočkal**, Križevci - Kamil Dočkal, Samostan Sv. Ane u Križevcima, rukopis, Arhiv HAZU, XVI, 29 c/6.
- Dočkal**, Lepoglava - Kamil Dočkal, Povijest pavlinskog samostana Bl. Dj. Marije u Lepoglavi, 2. dio, rukopis, Arhiv HAZU, XVI 29 c/1.
- Draganović - Buturac** 1944. - Poviest crkve u Hrvatskoj, Priegled od najstarijih vremena do danas, Zagreb 1944.
- EHPK** - Igor Karaman i Marija Sentić, Senj, u: Igor Karaman (ur.), Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980.
- Faber**, 2000. - Eva Faber, Lika and Krbava under the Administration of the Inner Austrian Court Chamber, Constructing Border Societies on the Triplex Confinium, International Project Conference Papers 2 "Plan and Practice. How to Construct a Border Society? The Triplex Confinium c. 1700-1750" (Graz, December 9-12, 1998), Budapest 2000., str. 157-185.
- Franzen** 1993. - August Franzen, Pregled povijesti Crkve, Zagreb 1993.
- Georgijević**, 1969. - Krešimir Georgijević, Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb 1969.
- Grandits - Kaser** 1998. - Hannes Grandits - Karl Kaser, Familie und Gesellschaft in der habsburgischen Militärgrenze: Lika und Krbava zu Beginn des 18. Jahrhunderts, Microhistory of the Triplex Confinium,

- International Project Conference Paper (Budapest, March 21-22, 1997), Budapest 1998., str. 27-68.
- Grmek**, 1957. - Mirko Dražen Grmek, Hrvati i sveučilište u Padovi, Ljetopis JAZU za 1955. godinu, Zagreb 1957., str. 334-374.
- Gruber**, 1998. - Die Konstriktion in der Lika 1712. Einige Quellenkritische und demographische Überlegungen, Microhistory of the Triplex Confinium, International Project Conference Paper (Budapest, March 21-22, 1997), Budapest 1998., str. 69-88.
- Gruber**, 2000. - Siegfried Gruber, Good Luck for Pioneers and Bad Luck for Latecomers: Different Settlement Patterns in Resettling Lika around 1700, Constructing Border Societies on the Triplex Confinium, International Project Conference Papers 2 "Plan and Practice. How to Construct a Border Society? The Triplex Confinium c. 1700-1750" (Graz, December 9-12, 1998), Budapest 2000., str. 141-155.
- Gulin**, 1988. - Ante Gulin, Srednjovjekovni Senjski kaptol i njegovi pečatnjaci, Senjski zbornik, br. 15, Senj 1988.
- HBL 1**, 1983. - Mile Bogović, Ivan Krstitelj Agatić (Agarić, Agalić), Hrvatski biografski leksikon, knj. 1., Zagreb 1983.
- HBL 3**, 1993. - Mile Bogović, Hijacint Dimitri (Matija Dimitrović), Hrvatski biografski leksikon, knj. 3, Zagreb 1993.
- HBL 3**, 1993a - Žarko Dadić, Marko Antun de Dominis (Markantun, Marko Antonije), Hrvatski biografski leksikon, knj. 3, Zagreb 1993.
- HBL 3**, 1993b - Elizabeta Palanović, Baltazar Dvorničić Napuly (Balthasar Napwly aliter Dwornychych), Hrvatski biografski leksikon, knj. 3, Zagreb 1993.
- Holjevac**, 2000. - Željko Holjevac, The "Triplex Confinium" in Habsburg-Venetian Relations at the End of the Seventeenth Century, Constructing Border Societies on the Triplex Confinium, International Project Conference Papers 2 "Plan and Practice. How to Construct a Border Society? The Triplex Confinium c. 1700-1750" (Graz, December 9-12, 1998), Budapest 2000., str. 117-140.
- Holjevac**, 2002. - Željko Holjevac, Gospić u Vojnoj krajini (1689. - 1712. - 1881.), Prilog slici gospićke prošlosti, Zagreb 2002.
- Holjevac**, 2004. - Željko Holjevac, Brinjsko-lički ustanak 1746. godine, Samobor 2004.
- Horvat** 1941. - Rudolf Horvat, Lika i Krbava, Povijesne slike, crtice i bilješke, sv. 2., Zagreb 1941.
- Horvat**, 1905. - Karlo Horvat, Ivan Zakmardi, protonotar kraljevstva hrvatskoga, Rad JAZU, knj. 160, Zagreb 1905., str. 55-115.
- Horvat - Matejčić - Prijatelj**, 1982. - Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, Barok u Hrvatskoj, Zagreb 1982.
- Hoško**, 1989. - Franjo Emanuel Hoško, Pavlinske srednje i visoke škole, Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786., Zagreb 1989., str. 301-311.
- Hoško**, 2001. - Franjo Emanuel Hoško, Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj, Zagreb 2001.
- Hrg**, 1978. - Metod Hrg, O izvještajima đakovačkih i zagrebačkih biskupa u Vatikanskom arhivu, Croatica Christiana Periodica, br. 2, Zagreb 1978, str. 64-73.
- Hrvatski državni arhiv**, Pavlinski samostan Lepoglava, fasc. 703/a.
- HS**, 2. - Emilij Laszowski (prir.), Habsburški spomenici, vol. 2, Zagreb 1916.
- HSS**, 4. - Ferdo Šišić, Hrvatski saborski spisi (Acta Comititalia Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae), knj. 4, Zagreb 1917.
- HSS**, 5. - Ferdo Šišić, Hrvatski saborski spisi (Acta Comititalia Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae), knj. 5, Zagreb 1918.
- Ivančan** 1932. - Ljudevit Ivančan, Zagrebački kaptol (1093-1932), Croatia Sacra, Zagreb 1932, str. 161-275.
- Izvešća, Senjsko-modruška ili krbavska biskupija**, 2003. - Mile Bogović, Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija, Izvešća biskupâ Svetoj Stolici (1602-1919.), Zagreb 2003.
- Jembrih**, 1985. - Alojz Jembrih, Tematska srednjovjekovno-dramska prožimanja na Sveučilištu u Grazu te Zagrebačkoj i Varaždinskoj gimnaziji, Vrela i prinosi, br. 15, Zagreb 1985., str. 78-85.
- Jembrih**, 1994. - Alojz Jembrih, "Sisciensis Victoria (1717.). Hrvatska povijesna i rodoljubna drama na zagrebačkom Gradecu, Kaj, god. XXVII., br. 4-5, Zagreb 1994., str. 77-96.
- Jembrih**, 1994/95. - Alojz Jembrih, Isusovačka školska drama u zagrebačkoj i varaždinskoj gimnaziji te na sveučilištu u Grazu, Kazalište, br. 4, Varaždin 1994/95., str. 45-51.
- Jurić**, 1982. - Josip Jurić, Ilirski kolegij u Loretu (1580.-1860.), Vrela i prinosi, br. 13, Zagreb 1982., str. 23-60.
- Kaser - Grandits - Gruber**, 2003. - Karl Kaser - Hannes Grandits - Siegfried Gruber, Popis Like i Krbave 1712. godine - Obitelj, zemljišni posjed i etničnost u jugozapadnoj Hrvatskoj, Zagreb 2003.
- Kaser**, 1986.-1997. - Karl Kaser, Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft in der

- kroatisch-slavonischen Militärgrenze (1535-1881), 1. izdanje Graz, 1986., 2. izdanje, Wien-Köln-Weimar 1997.
- Kaser**, 1997. - Karl Kaser, Slobodan seljak i vojnik, knj. 1-2, Zagreb 1997.
- Kemiveš**, 2001. - Dolazak kapucina u Varaždin i znameniti kapucini tijekom 300 godina varaždinskog samostana, Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, br. 12-13, Varaždin 2001., str. 123-146.
- Klaić**, 1912. - Vjekoslav Klaić, Pavao Zondius i osnutak ugarsko-ilirskog kolegija u Bologni, Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, god. 14, Zagreb 1912.
- Klaić**, 1988. - Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata, knj. 5, Zagreb 1988.
- Kogoj**, 2003. - Marija Jasna Kogoj, Ustanovitev in razvoj uršulinskega reda ter njegovo mesto v cerkvi, u: 300 godina uršulinki u Varaždin, Zagreb-Varaždin 2003., str. 33-47.
- Kolarić**, 1998. - Juraj Kolarić, Povijest kršćanstva u Hrvata, Zagreb 1998.
- Kombol**, 1961. - Mihovil Kombol, Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda, Zagreb 1961.
- Korade** 1992. - Mijo Korade, Vjerski, odgojni i književni rad Družbe Isusove, u: Isusovačka baština u Hrvata, Zagreb 1992., str. 21-40.
- Korade - Aleksić - Matoš**, 1993. - Mijo Korade, Mira Aleksić, Jerko Matoš, Isusovci i hrvatska kultura, Zagreb 1993.
- Kožul 1999**. - Stjepan Kožul, Sakralna umjetnost bjelovarskog kraja, Zagreb 1999.
- Krbavska biskupija**, 1988. - Mile Bogović (ur.), Krbavska biskupija u srednjem vijeku, Zbornik radova znanstvenog simpozija u povodu 800. obljetnice osnutka krbavske biskupije, održanom u Rijeci 23-24. travnja 1986. godine, Rijeka-Zagreb 1988.
- Krčelić**, 1994. - Baltazar Adam Krčelić, Povijest stolne crkve zagrebačke, prvi dio, sv. 1, Zagreb 1994. (prijevod djela iz 1770.).
- Krpan**, 1995. - Stjepan Krpan, Brinjski kraj u prošlosti i sadašnjosti, Prilozi za monografiju, Zagreb 1995.
- Kučerová**, 1996. - Kvetoslava Kučerová, Trnavsko sveučilište i njegovo mjesto u kulturnim kontaktima s Hrvatima, Spomenica Ljube Bobana, Zagreb 1996., 113-121.
- Kultura pavlina**, 1989. - Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786., Zagreb 1989.
- Ladić**, 1992. - Zoran Ladić, Studenti iz Hrvatske na sveučilištima u Grazu i Trnavi potkerj 16. i u 17. st., Isusovci u Hrvata, Zagreb 1992., str. 244-254.
- Lazanin - Roksandić**, 1998. - Sanja Lazanin, Drago Roksandić, J. W. Valvasor and J. Rabatta on the Croatian Military Border in 1689 and 1719. Stereotypes and mentality in the triple frontier comparative perspectives, Microhistory of the Triplex Confinium, International Project Conference Paper (Budapest, March 21-22, 1997), Budapest 1998., str. 89-110.
- Lazanin - Štefanec**, 2000. - Sanja Lazanin - Nataša Štefanec, Habsburg military Conscription and Changing Realities of the Triplex Confinium (16th - 18th Centuries), Constructing Border Societies on the Triplex Confinium, International Project Conference Papers 2 "Plan and Practice. How to Construct a Border Society? The Triplex Confinium c. 1700-1750" (Graz, December 9-12, 1998), Budapest 2000., str. 91-116.
- Lopašić**, 1888. - Radoslav Lopašić, Dva hrvatska junaka, Zagreb 1888.
- Lukanović**, 1986. - Ilija Lukanović, Hrvatski zavod u Beču (1627-1783), Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, vol. 14, Zagreb 1986., str. 131-136.
- Matanić**, 1975. - Atanzije J. Matanić, Izvještaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa sačuvani u Vatikanskom arhivu, Bogoslovska smotra, br. 45, Zagreb 1975., str. 117-126.
- Mlinarić**, 1983. - Jože Mlinarić, Učenici iz severne Hrvatske na šoli v Rušah pri Mariboru 1645-1760, Varaždinski zbornik, Varaždin 1983.
- Nadbiskupski arhiv Zagreb**, Kanonske vizitacije, Prot. 3/III; 4/IV; 5/V; 6/VI; 7/VII; 10/I; 11/II; 12/III; 19/III; 20/II; 21/III; 22/IV; 29/I; 45/I; 48/IV; 54/X; 72/III; 75/VI; 91/III; 93/V; 105/I; 106/II; 112/I; 118/I; 119/II; 120/III; 130/I; 132/III; 152/I; 154/III; 155/IV; 160/I; 166/VII; 167/VIII i 178/II.
- Pavičić**, 1962. - Stjepan Pavičić, Seobe i naselja u Lici, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. 41, Antropogeografska istraživanja III, Zagreb 1962.
- Petrić**, 2003. - Hrvoje Petrić, Osnivanje župnih škola u Komarničkom arhidakonatu u 17. stoljeću, Scientia Podraviana, Koprivnica 2003., br. 17, str. 15-20.
- Pirchegger**, 1949. - Hans Pirchegger, Geschichte der Steiermark, Graz 1949.
- Pranjić - Kujundžić - Biondić**, 1994. - Marko Pranjić, Nedjeljko Kujundžić, Ivan Biondić (priređili), Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva, Zagreb 1994.
- Rajković**, 1997. - Mile Rajković, Župa Otočac, u: Grad Otočac, br. 3, Otočac 1997., str.gb 47-83.
- Rattkay**, 2001. - Juraj Rattkay, Spomen na kraljeve i banove Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb

2001. (prijevod djela iz 1652.).
- Razum**, 2003. - Stjepan Razum, Popis svećenika Zagrebačke biskupije iz 1501. godine, Tkalčić, knj. 7, Zagreb 2003., str. 291-446.
- Razum**, 2004. - Stjepan Razum, Biskupska skupština (sinoda) Zagrebačke biskupije iz 1669. godine, Prva biskupijska skupština biskupa Martina Borkovića, Tkalčić, knj. 8, Zagreb 2004., str. 7-112.
- Razum**, 2004a - Stjepan Razum, Najstarije sačuvane župničke prisege u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Knjiga župničkih prisega (1648.-1674.), Tkalčić, knj. 8, Zagreb 2004., str. 113-199.
- Relationes et limina**, 1933. - Tihamer Aladar Vanyo, Relationes et limina episcoporum de statu dioecesium ad coronam S. Stephani pertinentium 1600-1850., Monumenta Hungariae Italica, vol. II., Pannonhalma 1933.
- Roksandić**, 1982. - Drago Roksandić, Bune u Senju i Primorskoj krajini (1719-1722), Radovi - Institut za hrvatsku povijest, br. 15, Zagreb 1982.
- Roksandić**, 1998. - Drago Roksandić, The Triplex Confinium. International Research Project: objectives, approaches and methods, Microhistory of the Triplex Confinium, International Project Conference Paper (Budapest, March 21-22, 1997), Budapest 1998., str. 7-26.
- Roksandić**, 2003. - Drago Roksandić, Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500-1800, Zagreb 2003.
- Roksandić**, 2004. - Drago Roksandić, Etnos, konfesija, tolerancija, Zagreb 2004.
- Ruspini**, 1918. - I. A. Ruspini, Konstitucije zagrebačke sinode iz god. 1602., Bogoslovska smotra, br. 1, Zagreb 1918., str. 47-55.
- Sekulić**, 1997. - Povijesno-kulturno značenje pavlinskog Olimja, Hrvati u Sloveniji, Zbornik radova, Znanstveni skup, Zagreb, 20-21. lipnja 1996., ur. Mirjana Domini, Zagreb 1997., str. 77-93.
- Sladović**, 1856. - Manoilo Sladović, Povesti biskupijah Senjske i Modruške ili Krbavske, Trst 1856.
- Smičiklas**, 1879. - Tadija Smičiklas, Poviest Hrvatska, knj. 2, Zagreb 1879.
- Steinhuber**, 1906. - A. Steinhuber, Geschichte des Kollegium Germanikum Hungarikum in Rom, sv. I., Freiburg im Breisgau 1906.
- Stumfohl**, 1976. - Rotraud Stumfohl, Kroatische Jesuiten an der Grazer Universität 1585-1773., doktorska disertacija, rukopis, Graz 1976.
- Šanjek**, 1991. - Kršćanstvo na hrvatskom prostoru, Pregled religiozne povijesti Hrvata (7-20. st.), Zagreb 1991.
- Šanjek**, 2003. - Franjo Šanjek, Dominikanci u Rijeci i Hrvatskom Primorju, Sveti Vid, br. 8, Rijeka 2003., str. 73-82.
- Švelec**, 1974. - Franjo Švelec, Hrvatska književnost sedamnaestog stoljeća, u: Povijest hrvatske književnosti, knj. 3., Od renesanse do prosvjetiteljstva, Zagreb 1974.
- Tkalčić**, 1884. - Ivan Krstitelj Tkalčić, Prilog za povjest zagrebačkih sinoda u XV. i XVI. vieku, Starine, knj. 16, Zagreb 1884., str. 117-129.
- Tkalčić**, 1888. - Ivan Krstitelj Tkalčić, O stanju više nastave u Hrvatskoj prije, a osobito za Pavlinah, Rad, knj. 93, Zagreb 1888., str. 78-104.
- Tomljenović**, 2003. - Ana Tomljenović, Smiljan i okolica (Brušane, Trnovac, Bužim), Zagreb-Smiljan 2003.
- Triplex Confinium 1998.** - Drago Roksandić (ed.), Microhistory of the Triplex Confinium, International Project Conference Paper (Budapest, March 21-22, 1997), Budapest 1998.
- Triplex Confinium 2000.** - Drago Roksandić - Nataša Štefanec (eds.), Constructing Border Societies on the Triplex Confinium, International Project Conference Papers 2 "Plan and Practice. How to Construct a Border Society? The Triplex Confinium c. 1700-1750" (Graz, December 9-12, 1998), Budapest 2000.
- Triplex Confinium 2003.** - Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić (urednici), Triplex Confinium (1500-1800): Ekohistorija, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. godine u Zadru, Split-Zagreb 2003.
- Vanino** 1930. - Miroslav Vanino, Povijest filozofijske i teologijske nastave u Isosovačkoj akademiji u Zagrebu 1633-1773., Zagreb 1930.
- Vanino**, 1932. - Miroslav Vanino, Misijska izvješća XVII. i XVIII. Vijeka, Vrela i prinosi, knj. 1, Zagreb 1932., str. 106-182.
- Vanino**, 1933. - Miroslav Vanino, Prinosi povijesti varaždinske gimnazije XVII. i XVIII. Vijeka, Vrela i prinosi, knj. 2, Zagreb 1933., str. 122-164.
- Vanino**, 1933a - Miroslav Vanino, Misijska izvješća XVII. i XVIII. Vijeka, Vrela i prinosi, knj. 2, Zagreb 1933., str. 52-102.
- Vanino**, 1969. - Miroslav Vanino, Isusovci i hrvatski narod, knj. 1, Zagreb 1969.

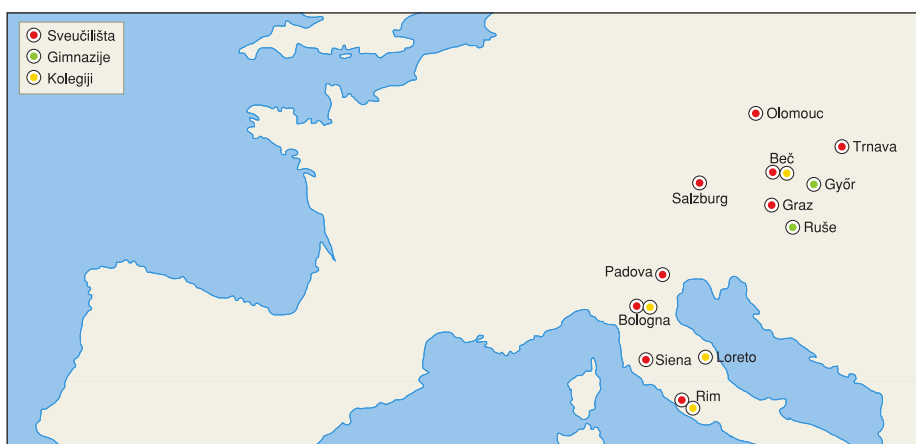
Vanino, 1987. - Miroslav Vanino, Isusovci i hrvatski narod, knj. 2, Zagreb 1987.

Vanino, 2005. - Miroslav Vanino, Isusovci i hrvatski narod, knj. 3, Zagreb 2005.

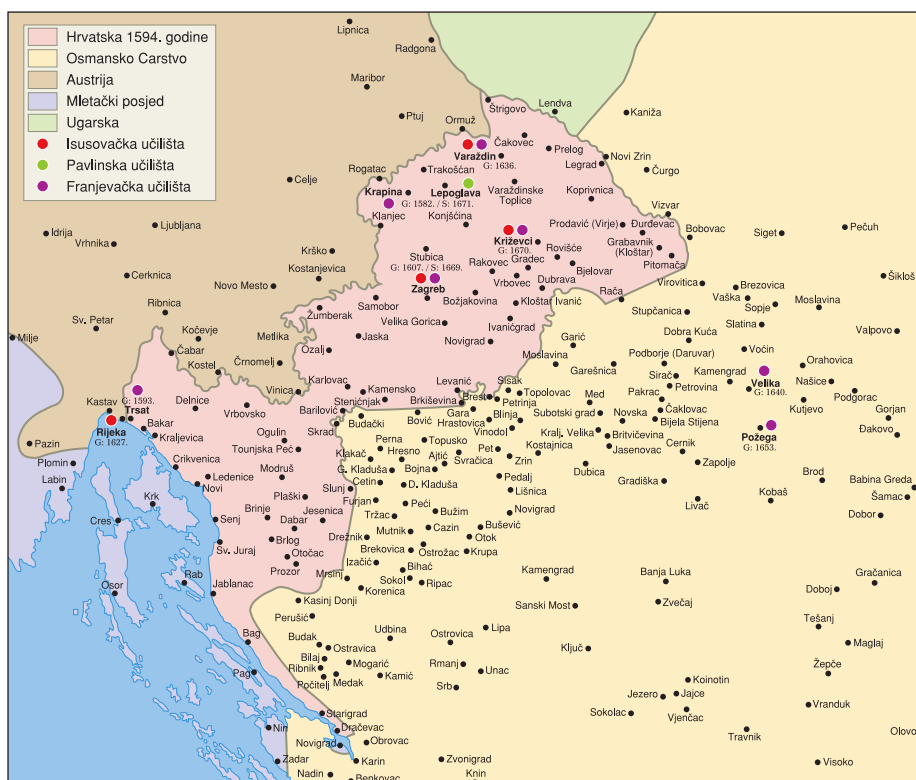
Veress, 1915. - Andreass Veress, Matricula et Acta Hungarorum in Universitate Patavina, Studentium (1264-1864), Budapest 1915.

Veress, 1917. - Andreass Veress, Matricula et Acta Alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex Regno Hungariae Oriundorum, I. Matricula (1559-1917), Budapest 1917.

Veress, 1941. - Andreass Veress, Matricula et Acta Hungarorum in Universitatibus Italiae Studentium 1221-1864., Budapest 1941.

Učilišta na kojima su se školovali svećenici iz Senjske, Međimurske i Zagrebačke biskupije u 17. stoljeću

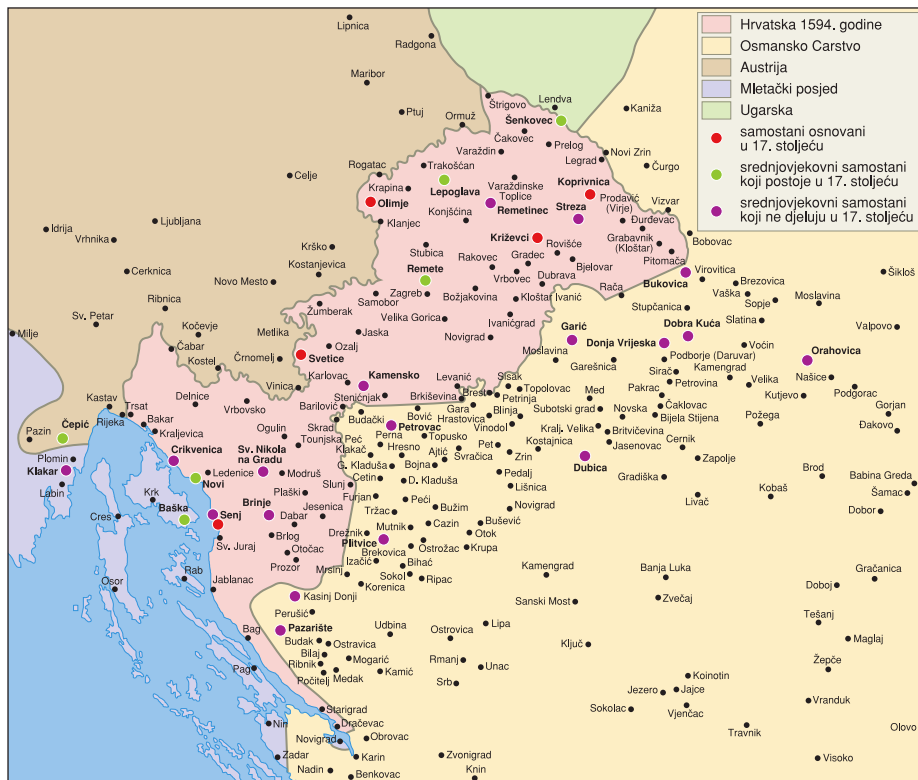
Isusovačka, pavlinska i franjevačka učilišta na dijelu hrvatskog prostora u 17. stoljeću

Franevački samostani Bosne Srebrene, Sv. Ladislava, Bosne Hrvatske i susjedskih područja u 17. stoljeću

Misije isusovaca u 17. stoljeću

Pavlinski samostani u Senjskoj, Međimurskoj i Zagrebačkoj biskupiji u 17. stoljeću

Samostani isusovaca, Kapucina, dominikanci, uršulinske i klarise na hrvatskom prostoru u 17. stoljeću